

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРАВООХОРОННІЙ ТА ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Балюра Аліна Олександрівна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування ДДУВС

*Науковий керівник – доцент кафедри
ОРД та СТ, к.ю.н. Дараган В.В.*

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах ХХІ ст. інформація набула чи не найбільшого значення та стала важливим продуктом життєдіяльності людини та суспільства. У кожній державі є інформація, яка має для неї особливу цінність, тобто інформація, що відноситься до державної таємниці. Одним з головних завдань держави є охорона відомостей, що містять державну таємницю з метою захисту національних інтересів, а однією з умов належного захист державної таємниці є створення відповідної системи охорони державної таємниці, яка повинна чітко регулювати питання віднесення інформації до державної таємниці, критерії цієї інформації, засоби організаційно-правового забезпечення тощо. Система охорони державної таємниці сучасної України сформована на базі системи охорони державної таємниці Радянського Союзу та, на жаль, деякі положення, що розроблялись за тих часів, є застарілими та неефективними в сучасних умовах [1, с. 174].

Ефективний процес реформування інституту охорони державної таємниці не можливий без повного та всебічного дослідження його історичного розвитку з визначенням національних тенденцій та запозичення позитивного досвіду розвинених країн.

Не секрет, що однією із складових забезпечення інформаційної безпеки держави є якісне правове регулювання відносин, що складаються у сфері державної таємниці, особливо враховуючи динамічність розвитку інформаційної сфери у державі на теперішній час.

Попри давню історію інституту державної таємниці, він тривалий час знаходився на узбіччі правового регулювання. І лише з кінця ХІХ століття

охорона державної таємниці набуває системних ознак.

Незважаючи на окремі організаційно-правові заходи охорони державної таємниці ефективної цілісної системи охорони секретних відомостей ні в Російській імперії, куди входила на той час більша частина українських земель, ні в інших країнах до середини XIX століття не існувало. Це було пов'язано з відсутністю постійних загроз, які б обумовили необхідність визначення секретної інформації як окремого виду та її відповідну охорону. Майже до середини XIX століття в світовій практиці не існувало спеціальних розвідувальних служб, які цілеспрямовано займались би протягом тривалого часу збиранням та аналізом інформації за певними галузями в інших країнах. Окремі розвідувальні операції здійснювались тільки під час проведення військових кампаній.

Однак, бурхливий розвиток економік провідних держав світу викликав потребу нових ринків збуту таджерел сировинних ресурсів, внаслідок чого наприкінці XIX століття на міжнародній арені склалися передумови для боротьби за перерозподіл сфер впливу. Формуються міжнародні коаліції, відбувається переоснащення армій новою військовою технікою. Ці події супроводжувались підвищеною активністю іноземних розвідок щодо добування інформації різноманітного характеру про майбутніх вірогідних противників. Об'єктами розвідувальних спрямувань стали їх економічний потенціал, таємна дипломатія, відомості військового характеру та ін. Сучасна система розвідки і контррозвідки, її стратегія і тактика, зародилася і почала активно формуватися саме на рубежі двох століть. І як один з елементів цього явища стала спроба урядів багатьох держав систематизувати окремі заходи, спрямовані на захист державних секретів. Одним з основних напрямків цієї діяльності був процес формування правової бази з урахуванням особливостей розвитку стратегії і тактики «таємної війни» [2, с. 83-84].

Тим не менше, аж до початку Першої світової війни доводиться констатувати істотні недоліки відповідної нормативно-правової бази. Щодо Російської імперії, то це, передусім, відсутність конкретного визначення самого терміну «державна таємниця». Іншою особливістю була відсутність детального переліку відомостей, що становлять державну таємницю. Кожна із складових державного апарату на власний розсуд визначала, які саме відомості вважаються таємними, та здійснювала діяльність по захисту такого роду інформації [3, с. 11].

Створення й вдосконалення нормативно-правової бази у сфері захисту державної таємниці в роки Першої світової війни визначалось заходами, спрямованими на протидію державній зраді і шпигунству. Що ж до конкретних відомостей, то можна лише виділити їх окремі групи, котрі мати гриф «ті, що повинні зберігатись в таємниці». На той час сила і могутність держави оцінювались, виходячи з їх можливості вести війну, що наклало свій відбиток на уявлення про секретну інформацію.

У той же час, в умовах загострення суперництва великих держав, шпигунство ставало масовим, систематичним, вдосконалювались способи збору

інформації. Потреба в розвідінформації набула постійного характеру. Іноземні розвідки почали цікавитись не тільки відомостями, що офіційно становили військову таємницю, але і всіма матеріалами про збройні сили Росії, у тому числі опублікованими в пресі. Зрештою, фахівці прийшли до висновку, що певну інформацію можуть зібрати і приватні особи, без використання методів спецслужб, за які російське законодавство передбачало відповідальність. Тож, постала нагальна потреба не лише чіткого визначення поняття «державна таємниця», а й конкретного переліку відомостей, що її становлять [3, с. 11].

Саме тому в 1914 році в Російській імперії було прийнято два важливих документа, що стосувалися забезпечення охорони державної таємниці: Тимчасове положення про військову цензуру та Перелік відомостей і зображень, що стосуються зовнішньої безпеки Росії і її військово-морської та сухопутної оборони, оголошення і поширення яких у пресі, промовах або доповідях, які проголошуються на публічних зібраннях, забороняється на підставі статті 1 розділу 2 Закону від 5 липня 1912 року і статті 5 Найвищого указу урядуючому Сенату від 20 липня 1914 року.

Основною задачею військової цензури був контроль над друкованою продукцією, що видавалась у воєнний час, і перегляд кореспонденції з метою припинення розголошення державної таємниці.

Створення системи охорони державної таємниці та власних органів, які б захищали українські державні утворення від витоку секретної інформації та від розвідувально-підривної діяльності спецслужб ворога, почалося і за часів національних змагань 1917–1920 рр. (Крайовий Комітет оборони нового ладу – за часів Центральної Ради; Політичне бюро по справах контррозвідки – в період Гетьманату; Державний Інспекторат у військових частинах та інституціях Української Народної Республіки та Політичний департамент міністерства внутрішніх справ УНР за Директорії). Проте нетривале існування цих утворень, стан війни не дали змоги налагодити ефективну систему захисту секретної інформації та нормальне існування окремих її інститутів [4].

Необхідність збереження секретної інформації постала також і перед більшовиками. Новою владою було видано низку нормативних актів, що встановлювали відповідальність за вчинення контрреволюційних діянь, до яких відносилось і «розголошення секретних відомостей і документів». Крім того, у довоєнний період в СРСР і в Україні, як його складовій, було створено низку інститутів, які крім виконання інших функцій проводили діяльність, направлену на захист секретних відомостей. Було закладено основи системи захисту секретної інформації, яка в подальшому розвивалась і ефективно діяла впродовж кількох наступних десятиліть [2, с. 86].

У період Другої світової війни велику роль у забезпеченні державної безпеки відіграло введення військової цензури. Майже відразу по закінченню війни на міжнародній арені починається нове протистояння наддержав, так звана «холодна війна», а отже, захист секретних відомостей не лише не втрачає актуальності, а й надалі відіграє одну з основних ролей у справі забезпе-

чення державної безпеки.

У післявоєнні роки було прийнято низку нормативно-правових актів, які встановлювали кримінальну відповідальність за розголошення секретної інформації, що належала й охоронялася державою.

З середини 60-х років, коли стало очевидним, що багато відомостей секретного характеру про об'єкти оборонних галузей промисловості противник отримує в результаті радіоперехоплення і використання інших технічних засобів збирання інформації, розпочався новий етап розвитку системи протидії технічним розвідкам.

Таким чином, вже на середину 70-х років ХХ століття в СРСР загалом та в Україні зокрема завершилось створення загальнодержавної системи захисту державної таємниці. Основними структурними елементами цієї системи були галузеві міністерства, державні комітети, підприємства, установи та організації, а також міністерства, державні комітети та відомства, що мали спеціальну (надвідомчу) компетенцію з цих питань, діяльність яких будувалася в централізованому порядку під керівництвом ЦК КПРС та вищих органів державної влади та управління [2, с. 86]. Така система органів й комплекс заходів з охорони державної таємниці проіснували, з незначними змінами, до початку 90-х років минулого століття.

Початком створення сучасної системи охорони державної таємниці можна вважати момент проголошення незалежності України. Відносини у сфері державної таємниці сьогодні регулюються нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного, кримінального та ін.

Так, можна стверджувати, що законодавчим актом, що заклав фундамент демократичного розвитку інформаційної сфери держави, став прийнятий 2 жовтня 1992 р. Закон України «Про інформацію» [5], який проголошує інформаційний суверенітет України, закріплює право громадян на інформацію, встановлює обов'язок держави здійснювати контроль за інформацією з обмеженим доступом, визначає правові основи інформаційної діяльності в державі. На законодавчому рівні вперше було закріплено необхідність врегулювання відносин у сфері державної таємниці на рівні спеціального закону. Закон України «Про інформацію» визначив місце державної таємниці серед іншої інформації, встановив види відповідальності за порушення інформаційного законодавства, поділив інформацію за режимом доступу на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Остання за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну. Саме одним з видів таємної інформації і є державна таємниця.

Закон України від 21 січня 1994 року «Про державну таємницю» є базовим нормативно-правовим актом, який регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, визначає терміни, пов'язані із засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

Так, згідно зі ст. 1 вказаного Закону державна таємниця – це вид таємної

інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці країни та які визнані у порядку, встановленому Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [6].

Підводячи підсумок, варто відмітити, що суспільні відносини у сфері державної таємниці постійно трансформуються та розширюються, що зумовлено загальною тенденцією до розширення кола інформаційних відносин, тому правове забезпечення функціонування системи охорони державної таємниці у сучасних умовах потребує постійного вивчення, дослідження та вдосконалення на законодавчому та підзаконному рівнях. Корисним для вітчизняної системи захисту інформації було б вивчення та запозичення міжнародного досвіду захисту таємної інформації, розробка на нормативному рівні та впровадження нових, сучасних шляхів захисту таємної інформації, що можливо було б здійснити під час міжнародного співробітництва.

1. Адабаш О.В. Становлення системи охорони державної таємниці в незалежній Україні (законодавче забезпечення) / О.В. Адабаш // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014 – № 11 (том 1). – С. 174-177

2. Ботвінкін О. Система охорони державної таємниці в Україні. Історичний аспект / О. Ботвінкін // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2006. – Вип. 2 (13). – С. 83-88

3. Бернадський Б.В. До питання про правове регулювання захисту державної таємниці у роки Першої світової війни / Б.В. Бернадський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6-2 (том 1). – С. 11-15

4. Сідак В.С. Спецслужби України часів національної революції 1917–1920 рр. Навчальний посібник. – К., 1994 – 184 с.

5. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

6. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

Брагінець Валерія Петрівна
учениця 10-1 Міського юридичного ліцею,

Стешенко Лідія Миколаївна
старший викладач Міського юридичного ліцею

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ ЯК НОСІЙ ЮРИДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Електронний документ – найбільш актуальна форма існування всіх сучасних файлів, що містять у собі величезну кількість важливої інформації. Електронний документ – це матеріал, який зафіксований на спеціальних